
Ayn Rand: Düşünceli Romancı

“Embriyo’nun hakları yoktur. Haklar potansiyellerle değil şu an olan varlıklarla ilgilidir ve bir çocuk doğana kadar hiç bir hak sahibi olamaz. Öncelik yaşayanındır, yaşamayanın (ya da henüz doğmamışın) değil. Kürtaj ablaki bir haktır.”

AYN RAND, OF LIVING DEATH, THE VOICE OF REASON, 1968

Alper Ecer

Kitaplarının art arda Türkçe’ye çevrilmesini izleyen aylarda internetteki Ayn Rand siteleri arttı, haber grupları ve kitap meraklılarının forumları objektivizmle doldu. Fakat henüz ciddi bir tartışma başlamış sayılmaz: Çünkü kısmen, bir tarafın piyasaya topyekün muhalefeti, kısmen de objektivistlerin cevap diye Rand’ın rast gele metinlerini forumlara sayfalarca boca etmesi sebebiyle tartışmalar kadük olup gidiyor. Bu yüzden ve biraz da Rand’ın keşfinin verdiği heyecanın henüz durulmaması yüzünden, söylemlere odaklanmış benim gibiler ilginç kritikler duymak için, yıllarca beklemek zorunda kalabilir. Ama duymayı beklemek yerine bizzat yazmak da bir tercih değil mi, hele de bu eksiklik yazılacak bir kritiği farklı ve değerli kılabilecek iken. Hem Rand’ın 2 Şubat 2005’e rastlayan 100. doğum günü de geçti. Dolayısıyla artık bu yazıda övgü bulmayı bekleme-
melisiniz.

I. Yaşamı ve Etkileri

Gerçek adı Alissya Zinovievna Rosenbaum olan Ayn Rand, Musevi bir ailenin 3 kızının en büyüğü olarak 1905’te Rusya’da doğdu. Petrograd üniversitesinde gördüğü felsefe ve tarih eğitimini 1924’te tamamlayarak sinema sanatları enstitüsünde senaryo yazarlığı bölümüne girdi, ama yazarlık hayaline izin vermeyecek Sovyet rejimini 1926’da terk edip ABD’ye gitti. Önce senaryo, sonraları romanlarla hayatını kazanmaya başladı; başta yazar kimliğiyle seminerler veren Rand, daha sonra tamamen felsefeye eğildi, Aristo’dan etkilendi ve onun “erdem ahlakı” (ethics of virtue) olarak bilinen kavramlaştırmasını benimsedi. Son romanı “Atlas Vazgeçti-Atlas

---

Araştırmacı Yazar.

Liberal Düşünce, Cilt:10, No: 38-39, Bahar-Yaz 2005, s. 253-270.

Shrugged”den (1957) sonra “Yeni entelektüel için-For the new intellectual” (1961) adlı ilk önemli kurgusal olmayan kitabını yazdı ve hayatını doğal bireysel hakları savunarak sürdürdü. Rand, fikirlerini ve takipçilerini etkileyen özel hayatı ile de büyük tartışmalara sebep oldu. Bir kız kardeşi dışında tüm ailesi II. Dünya savaşında öldü, fakat Rand, kardeşi Elenora’nın Rusya’da halen yaşadığını 1973’e kadar öğrenemedi. Birbirlerinin yaşadığını duyduklarında Elenora, kocası ile ABD’ye ziyarete geldi, fakat yıllar sonra gerçekleşen buluşma güzel bitmedi, kırgınlık ve bozuşma sonucu çift Rusya’ya geri döndü, Elenora 1999’da orada öldü. Rand, 1929’da evlendiği aktör Frank O’Connor’dan, eşinin 1979’daki ölümüne kadar boşanmadı, fakat kült bir kişilikti ve evliliğine rağmen yakın dostu, editörü, soydaşı, fikirdaşı, bir anlamda da öğrencisi olan Barbara Branden’in (önceden Barbara Weidman) Rand’dan 25 yaş küçük eşi Nathaniel Branden (önceden Nathaniel Blumenthal) ile birlikte oldu. Her ikisinin de eşlerince bilinen, fakat uzun süre tahammül edilen bu durum sonunda Frank O’Connor’ın alkolik olması, Barbara Branden’in bir zamanlar Rand’a bizzat tanıştırdığı eşini boşamasıyla sonuçlandı. İlişkilerinin hangi yıllar arasında olduğu konusunda kesin bir bilgi yoksa da Rand 1968’de (bir iddiaya göre üçüncü bir kadının daha ortaya çıkması yüzünden) Nathaniel Branden’in kendisi ve felsefesiyle hiç bir ilişkisinin kalmadığını açıklamıştır. Bu olay “Objektivist hareket’in” aldığı ilk önemli darbeydi. 1982’de geçirdiği bir kalp krizi sonucu ölen Rand geride romanlar ve önemli bir tanınırlığın yanı sıra bir çok da felsefi içerikli kurgusal olmayan kitap bıraktı. Üretken bir yazardı ve 1943 ve 1957’de yazılmış iki romanı, “Hayatın Kaynağı” ve “Atlas Vazgeçti” toplamda 20 milyonun üzerinde bir rakamla bu gün bile çok satan kitaplar arasında yer almaktadır.

Rand öldükten sonra görüş ayrılıkları örgütlü objektivistleri bölünme sürecine sokmuş, hareket, “Ayn Rand Institute-ARI” ve “The Objectivist Center-TOC” tarafından başı çekilen iki büyük ve bir çok küçük kampa ayrılmıştır. Rand’ın sağlığında kurulan ARI, ilk olarak kitapları ve elyazmaları ile birlikte kendisinin görüşlerinin de varisi konumundaki Leonard Peikoff (Rand’la sağlığında Barbara Branden’in kuzeni olması vesilesiyle tanışmıştır) başkanlığında kurulmuştur ve tamamlanmış bir felsefe olarak ortodoks bir objektivizm sunmaktadır. Günümüzde ARI’nın genel direktörlüğünü aynı zamanda İsrail vatandaşı olan Yaron Brook, başkanlığını ise gene Rand’ın soydaşı Peter Schwartz yürütmektedir. TOC ise kısmen yumuşak bir çizgi izlemektedir, ARI’dan ayrılan (bir iddiaya göre de Peikoff tarafından “afaroz” edilen) kişilerce kurulan TOC’un başkanlığını David Kelley yürütmektedir. Objektivizmi sürekli gelişmesi mümkün bir siyasal teori olarak tanımlayan ve bu bağlamda farklı görüşlerdekilere daha toleranslı olmayı öngören Kelley ve çevresinin ayrılışına “Great Schism-Büyük bölünme” denilmektedir. Halen ABD Merkez bankası başkanı olan Alan Greenspan de Barbara Branden’in çocukluk arkadaşı olması vesilesiyle Rand ile tanışmış ve uzun bir dönem Rand’ın yanında yer almıştır. Fakat bilindiği kadarıyla bugün objektivist hareket ile bağlantısı yoktur.

Aynı zamanda ateist olan Rand için yazılanların çoğu ya özel hayatı ile ilgilidir, ya

da alışılmadık tarzının konumlandırılması ve akademik dilde yeniden ifade edilmesi amaçlı olarak takipçilerince kaleme alınmıştır. Diyalektiğe inanıp inanmadığı, geçmişinin düşüncelerini nasıl etkilediği gibi aslında ikincil önemde sorular en çok cevabı arananlardır. Bunların dışında eserlerine sadece sosyalist değil liberal akademik camiada da çok az referans verilmiştir. En ciddi yorum 1974'te "The Personalist" dergisine yazdığı eleştirel denemeye Robert Nozick'den geldi. Bir liberteryen olan Nozick, "On the Randian argument" adlı (bugün "Socratic Puzzles" kitabında bulunan) bu denemede kapitalizmin doğal haklar temelinde ahlaken haklılaştırılması gereğinin altını çizdikten sonra Rand'ın görüşlerini irdelemekte ve mantık yürütüşlerindeki iç tutarsızlıklardan hareketle Rand'ın bu haklılaştırmayı başaramadığı sonucuna varmaktadır. İkinci ciddi yorum Murray Rothbard'dan geldi, "The Sociology of Ayn Rand Cult" adlı bu gene aleyhte yorum objektivist hareket'in hiyerarşik yapısını ve Rand'ın etrafındakilerin ona hayranlık ve bağlılıklarından kaynaklanan bazı davranışlarını eleştirmeye ayrılmıştır.

II. Tanım, Köken ve Dış Dünya Algısı Açısından Rand Bireyi

i) Rasyoneller ve Diğerleri

Rand'ın romanları, kendi tutku ve isteklerine bağlı, özsaygısı ve özgüveni yüksek, mükemmeliyetçi vizyonundan emin bireyleri konu alır. "İrrasyonel" (akılsız) olarak nitelenen çoğunluktaki diğerlerinin aksine bu "rasyonel" (akıllı) bireyler verdikleri kararların doğruluğundan şüphe etmeyen ve dolayısıyla onların arkasında dururken daha ısrarlı, cesur davranabilen kahramansı karakterlerdir. Rand temelde, bu "rasyonel" insanların zihinleri serbest kalır ve kendi belirledikleri amaçlar doğrultusunda çalışırsa çok daha verimli ve başarılı olacaklarını, ve bunun insan toplumunu geliştireceğini söylemektedir; bu faydacı görüşe ek olarak insan yaşamını mümkün kılan insan aklının bireyin kendine ait olduğuna, ve bu akli başkaları için kullanmaya zorlanamayacağına işaret etmesiyle faydacılardan ayrılır. Romanlarındaki kurgusal dünyalar, "rasyonel" insanların "irrasyonel" diğerlerinin çıkardıkları engeller, asalakça davranışlar ve meşru görünüşlü asalaklıklar yapabilmek için kurdukları sosyal kurumlarla sessiz mücadelesine sahne olan birer örtülü savaş alanıdır. Devlet, "rasyonellerin" üretim ve zekalarının sömürülebilmesi için asalaklarca genişletilmiştir, kamu görevlilerinin üstlerine düşen dışında hiç bir şey yapmama, sorumluluk almama, amaç ve sonuçlarla ilgilenmeme şeklindeki "irrasyonel" eğilimi yüzünden de mekanizma yozlaştırılmaya ve istismara açıktır.

Rand'ı, piyasayı savunan diğer yazarlardan ayıran, özgürlüğü, dışsal zorlamaların olmadığı (non-coercive) konjonktürel bir bağımsızlık olarak ele almamasıdır. Ona göre bu tanım nötr ve içeriksizdir: *Özgürlük bireyin özçakar ve egoizmine uygun davranabilme yolunda zihinsel engellerinden arınabilmişliğidir*, siyasal sorunlar da "irrasyonel" bireylerin arınamamışlığından kaynaklanmaktadır. Çoğunluktaki bu bireylerin "irrasyonelliği" (ya da "özgür" olmayışı) doğuştan ve değiştirilemezdir, çözüm de onların "oyun dışı kalması" böylece doğuştan ve değiştirilemez biçimde "rasyonel" (yani

“özgür”) olan azınlık bireylerin önünün açılmasıdır, kapitalizm “irrasyonellerin” tuttuğu ana dalı, devleti budadığı için doğru yapılanmadır.

Kendisinin “Objektivizm” dediği bu felsefenin içerdiği etiğe uygun davranabilen bir “rasyonel” bireyin zihin durumu Rand’ın özçakar ve egoizm tariflerine o derece bağlı ve spesifiktir ki, tutkular ve yaşayış biçimleri arasında bile rasyonalite skalaları bulunmaktadır. (O kadar ki bazı biyografilere göre Rand, Beethoven’i seven insanlarla ilişkisini kesmektedir.) Çünkü Rand’ın görüşleri hangi devlet yapısının değil, hangi yaşantı ve kişiliklerin “doğru” olduğuna ilişkindir. “Rasyonalite”den kast ettiği bu doğruluktur ve bu anlamda Rand’ın kişisel kriterlerine uygun davranmayan bireyler yaşamları değer ifade etmeyen “irrasyonellerdir”.

Rand’ın tüm bireyleri hep doğdukları gibi kalırlar, kimisi diferansiyel hesabı çocukluğunda kendi kendine keşfedebilen “rasyoneller” isabetli kararlar alır ve geleceğe “doğru” tasarlanmış planlarla ilerlerler. “İrrasyonel” bireylerse özgün hiç bir zevk ve beğenileri olmayan, sadece moda fikirleri konuşabilen kabuklardan ibarettirler. Eserlerindeki bu tarif, bazen iyi niyetlice sanıldığına aksine, okurlara kolay anlatma amaçlı bir abartma ya da basitleştirme çabası değildir, çünkü Rand’ın adını “rasyonalite” koyduğu kavram doğuştan gelen zekadır. Bu zeka başta boş (tabula rasa) olan zihni, realiteyi kavrama erdemine ve “egoist bilince” (aydınlanmış egoizme) ulaştırmakta, kişisel tatmine ulaşma hedefi de zekayı uğraşılan her işe daha iyi odaklanabilmenin aracı haline getirmekte, böylece kusursuz bireyler ortaya çıkmaktadır. Nitekim romanlarında irrasyonel” ve “rasyonel” karakterler “sergileme” amaçlı bir zıtlık içerisinde bırakılmamış, gerçek hayatın “arada” tiplerini de (Peter Keating, Gail Wynand ya da Eddie Willers gibi) kurguya eklenmiştir. Kimileri oldukça detaylı işlenen bu “arada” karakterlerin ortak özelliği “rasyonel” bireylerin üstünlüğünü fark edebilmeleri, onları takdir etme “potansiyeline” ve onlara benzemeye çabalama “erdemine” sahip olmalarıdır. Gene de bu karakterlerin çabalarının boşa gidişi ve yerlerinde saymaları da kitapların başından sonuna kadar bilinçli vurgularla ve acımasızca sergilenir; onlar asla diğerleri gibi olamayacaktır, çünkü Rand’a göre “rasyonel” olmanın tek yolu zeki bir insan suretinde “doğmaktır”. Rand’ın roman olmayan eserleri de hayatı böyle karakterize ettiği gibi kendisi, “Atlas Vazgeçti”nin önsözüne koyduğu bir notla da “bu kişilerin gerçekten var olduğunun ve bu konunun artık boşuna sorulmaması gerektiğinin” altını çizmiştir; çünkü bu, yazarın gerçeğe dair algısıdır.

ii) Eserlerindeki Nietzsche Etkisi

Acıma ve zayıflıklarından kurtulmuş, kendi ahlakını üreten “üst insan” (übermensch) kavramını ortaya atan Nietzsche, Rand’ı gençlik yıllarında kolayca tahmin edilebileceği gibi, derinden etkilemişti. Gail Wynand karakterinin akıbetini bir kopuş hesaplaşması olarak alırsak üniversite yıllarında başlayan bu doğrudan etkilenme dönemini “Hayatın Kaynağı - The Fountainhead”ın yazımıyla sonlandırmamız yerinde olacaktır ve zaten Rand bu konudaki fikirlerini değiştirdiğini sonradan kendisi de açıkladı. Ama kimseye danışma ihtiyacı duymayan, haklarını gerektiğinde bizzat koruyan, kusursuz, kahramansı Rand bireylerine sinmiş etkinin derindeki izleri

yaşamaya hep devam etti.

İnsanlar arasında rasyonalite bareminin altı-üstü ayırım ile sonuçlanan bu başlanğıçtan sonra Rand için temelde hiç bir insanın bir başkasının iyiliğini ondan iyi bilemeyeceği şeklindeki genel özgürlükçü argüman anlamsızlaşmaktadır. Bu ufak görünen farklılık önemlidir, çünkü kapitalizmi, zekileri aptallardan kurtarıp sosyal hiyerarşinin tepesine çıkararak bir “rejim” olduğu için savunan Rand’ın aynı amaca ulaştırarak başka araçları da meşru görebileceği mantıksal sonucuna varmak artık zor değildir: Bu durum Rand’ın kendisi tarafından “Yaşamak istiyorum-We the living” adlı romanında Rand’ı temsil eden karakter Kira’nın ağzında ifade edilmiştir: Kitabın bu bölümünde Bolşevik devrimini izleyen dönemde sosyalist bir devrimci ile Kira’nın diyalogu anlatılmaktadır. Kira sosyalizme karşıdır ve sosyalist Andrei Taganov onunla bunu bilerek konuşmaktadır; Andrei devrimin baskıcı geçiş döneminin sebep olduğu acılardan ötürü kötü görüldüğünü, fakat eşitliğe dair amaçlarının iyi olduğunu apolojetik bir tavırla anlatırken Kira’nın cevabı şu olur:

Kira: “Ben sizin ideallerinizden nefret ediyorum. Yöntemlerinize ise bayranım. Birisi haklı olduğuna inanyorsa milyonlarca aptalın ikna olmasını beklemek yerine onları hemen de zorlayabilir. Sadece şunu bilemiyorum ama, metodum kan içerir miydi, yoksa..”

Andrei: “Neden olmasın. Kendi hayatını bir ideal için herkes feda edebiliyor. Peki seni başkalarının yaşamlarını feda etme noktasına neyin getirdiğini anlayan kaç kişi çıkar? Korkunç değil mi bu?”

Kira: “Sayılmaz. Çok güzel. Eğer baklıysan, ama baklı mısın?”

(Stephen Hicks, “Big Game, Small Gun?”, TOC Web sitesi, 1992)

Bir başka bölümde ise şu ibareler geçmektedir.

“(Andrei)... Bilmiyor musun,” diye sordu, “bir kaç kişinin amaçları için milyonları feda edemeyeceğimizi?”

Kira: “Edebilmelisin! Etmek zorundasın. Eğer en iyiler o bir kaç kişiye. En iyinin zirveye çıkma hakkını elinden alırsan en iyi diye bir şey kalmaz. Ayak altındaki toprağın çamurundan başka bir şey olmayan kitleleriniz nedir ki, hakedenler için tutuşturulacak yakıtlar olmanın dışında. Nedir ki kendisi hakkında fikeri ya da kendi iradesi olmayan, yiyen, uyuyan ve küflü beyinlerine başkalarının soktuklarını acizce geveleyip duran milyonlarca zayıf, pörsümüş, aciz ruhtan oluşan bir toplum? Ve bunlara feda ediyorsun yaşamayı bilenleri, yaşamın kendisi demek olanları. İdeallerinizden nefret ediyorum, çünkü hak etmeyene vermek kadar büyük bir adaletsizlik bilmiyorum, çünkü insanların yetenekleri eşit değil ve onlara sanki eşitmişler gibi davranamazsın. Zaten çoğundan da nefret ediyorum.”

(a.g.e.)

Rand’ın düşüncesinin bir dönemki durağını göstermek üzere buraya alınmış “Yaşamak istiyorum”un 1936’daki ilk versiyonundan alınan bu pasajlardaki altı çizili satırlar (sadece onlar) Rand tarafından 1959 baskısından itibaren çıkarılmış ve yerlerine daha yumuşak ifadeler konmuştur. Fakat kendisi düşüncelerini daha sistematize edeceği ilerleyen yıllarda da “yöntem kaygısı taşımayan” görüşlerini koruyacaktır.

Liberal Düşünce

Bunun çokça anılan bir örneği özgür ülkelerin özgür olmayanları işgal etmeye hakkının bulunduğu savunduğu satırlardır:

“Diktatörlük ulusları haydutturlar. Her özgür ulusun dün Nazi Almanyasını işgal etmeye hakkı vardı, tıpkı bugün de Sovyet Rusya’ya, Küba’ya veya herhangi bir başka köle kafesini işgale hakkı olduğu gibi...”

“Özgür bir ulusun diğer ulusları kendini feda etme [self-sacrifice] pahasına özgürleştirmek diye bir görevi yoktur, özgür bir ulus bu hakkını eğer kendisi isterse kullanır.”

“Ancak bu hak şartlıdır: Tıpkı suçları yakalama yetkisinin bir polise suça iştirak hakkı vermeyeceği gibi bir diktatörlüğün işgali ve yokedilişi de işgalciye işgal ettiği ulusta köle toplumunun başka bir çeşidini kurma hakkını vermez. (‘The Virtue of Selfishness-Bencillik erdemi’, ‘Kollektifleştirilmiş’ Haklar)

Bir çok yazılı metinde geçen bu işgal hakkının kullanılmasına dair Rand’ın görüşlerini tam olarak anlayabilmek için karşı çıktığı Vietnam savaşı ile ilgili gerekçesini okumak yerinde olacaktır:

[...] savaşın Güney Vietnamı komünizm’den kurtarmak üzere planlandığı anlatılmıştı, ama resmi amaç özgürlüğü veya bireysel hakları korumak, kapitalizmi ya da herhangi bir sosyal sistemi kurmak olmadı, bunun yerine amacın Güney Vietnamlıların “ulusal kendi kaderini belirleme” hakkı’na arka çıkmak olduğu ifade edildi; yani herhangi bir tür sisteme kendi kendilerine (Amerikalı propagandacıların açıklamayı sürdürdüğü gibi komünizm bile olsa) oy verebilme hakkını...

Amerikan muhafazakarları, liberallerin [amerikan solunu ve demokratları kastediyor.AE] birinci dünya savaşı günlerinden kalma, ıskartaya çıkmış eski sloganı olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını tekrar ısıtarak Amerikan sistemi kapitalizmi kollektivist bir kılıfa gizlemeye çalışıyorlar. (The Ayn Rand Letter, 26.08.1974)

İlk alıntıda Rand “özgür olmayan“ bir toplumun işgal edilebilmesine onay verdiği gibi işgal edilen ülkede kurulacak rejimin taşıması gereken özellikleri de söylüyor: Köle toplumunun “bir başka çeşidi” olmaması. Bu “başka çeşit köle toplumunun” ne olduğunu da ikinci alıntıdan anlıyoruz: “Ulusun kendi kaderini belirleme hakkı”, “komünizm dahil herhangi bir sisteme oy verebilme hakkı”. Kısacası Vietnam savaşına karşı çıkan Rand bu itirazını sırf seçimli, ve içerik öngörmeyen bir rejimi oturtabilmek amacıyla bir ülkeye müdahale etmenin kendini boşa feda etmek olacağı üzerine kurmuştur. Niyet “kapitalizm kurmak” olduğu anda ise durum farklılaşacaktır. Demokrasinin bir ihtimal olarak sosyalizmi her zaman barındırdığı bir gerçekse bile bu sadece bir ihtimaldir, bu ihtimalin Rand için önemli olma sebebi onun “irrasyonel” çoğunluğa seçimlerde güvenmemesidir.

Rand’ın düşünceleri, hayranlık duyduğu ülkesi ABD’nin başka ülkeleri işgal edebilmesine bahane üretmek gibi “ucuz” bir amaca yönelik değildir; bunu, kendi kurguları olan romanlarında da üstün olanın başkasına sormaya ihtiyaç duymaması gibi temalar etrafında dolaşmasından görebiliriz. Herhalde en açık, anlaşılır ve gösterişli ifadelerden birisi gene “Yaşamak İstiyorum” (We the living) romanında, St. Pe-

tersburg'un kuruluşunun anlatıldığı bölümün başıdır. Puşkin'in düşüncelerine nazire için yazılmış gibi duran (Bunun bir gönderme olduğu keşfini Doğan Gürpınar'a borçluyum.) bu satırlarda Rus yenileşmesinin mimarı ve St. Petersburg'un kurucusu Çar I. (Deli) Petro, şehrin kendisi ve inşa kararındaki emredicilik, acımasızlık ve erkeksilik sayfalarca övülmektedir. Büyük zorluklar altında gerçekleşen inşa çalışmalarında "iskeletleri şehre temel oluşturacak" biçimde Petro'nun ölüm tehdidiyle bataklığa giren ve yaşamları sineklerinki gibi son bulan askerlerin maruz kaldığı muamele ise "ne istediğini bilen bir insan" olan Petro'nun tutku dolu dehasının doğal bir sonucu gibi anlatılmaktadır. ("Yaşamak istiyorum"; 2003; Plato s. 217-220) Rand'ın kendi seçtiği bu tarihsel örneğe göre bir tiran eğer "rasyonelse" ve bu tiranın dev ihtirasının ortaya çıkabilmesi zorbalıkla da yapılırsa, insanların anlamsız acılar çekmesine ve ölmesine de yol açsa, sonuçlar bunu övgüye değer kılabilir. Bir başka örnek de "Atlas Vazgeçti"nin sonunda geçer. "Hayvan öldürmekte bile tereddüt edecek yapılı rasyonel karakter" Dagny Taggart zaten etkisizleştirilmiş bir güvenlik görevlisini, sırf adam işini tutku ve ihtirasla değil, "görev icabı" yaptığını söylediği için gözünü kırpmadan öldürmektedir. Rand "Kantçı ahlak" atfettiği "irrasyonellere" de yaşam hakkı tanımamaktadır.

iii) Rasyonel Birey Tanımının İki Özel Problemi

Bu yazı genel bir sonuca varma çabası gütmektedir, ama kitaplar dolduracak noktasal eleştirilerden ikisi burada ifade edilmelidir: "Rasyonel" kelimesi ekonomide "homo economicus", sosyal bilimler genelinde ise "bir kümenin elemanlarını, önemseydiği ortak bir özellikleri uyarınca öncelik sırasına dizebilen kişi" anlamına gelir, Rand'ın yadırgatıcı kullanım tarzıyla "zeki ve üstün insan" anlamına değil. İkincisi böyle "rasyonellere" dayalı bir ideoloji "ölü doğacaktır", çünkü A. Graham Bill telefonu, sağırılar için işitme cihazı geliştirmek gibi altruist bir iş sırasında icat etti. Büyük romancı Dostoyevski gençliğinde sosyalist bir inşaat mühendisiydi, hiç bırakmadığı saçma kumar alışkanlığı yüzünden sefalet içinde yaşadı, yaşlandığında aşırı Rus milliyetçisi ve dindar bir batılılaşma karşıtıydı. Fizige büyük katkı yapan Einstein politize bir sosyalist ve İsrail devlet başkanlığına önerilecek ölçüde keskin bir milliyetçiydi. Gandhi İngilizlere karşı Hint halkına liderlik edip zafer kazandırdı, ama mücadelesi ve hayatı tevazu üzerine kuruluydu. Sosyalist Jack London kitaplarını edebiyat tutkusu değil para için yazdı, (üstelik "Demir Ökçe" romanındaki devrimci baş karakter Rand'ın John Galt'ından farksızdır). Günümüz dünyasında kapitalizm deyince akla gelen belki en önemli isimlerden, Popper'in takipçisi George Soros ise pür piyasa ekonomisini savunanları yerden yere vurmaktadır. Bu başarılı ve ilginç insanlar ve binlerce başkasının işlerine ve kendilerine saygı duyduğundan şüphe edemeyiz, ama kaçının bunu egosu için yaptığı, adsız bir objektivizmi yaşadığı ve bundan ötürü başarılı olduğu belirsizdir, hele Rand kadar akıllı olmadıkları için bir türlü ideolojileri ve yaşam tarzları arasındaki çelişkileri anlayamadıkları ve bu şizofreni yüzünden bir kimlik bunalımında boğulduklarını iddia etmemiz imkansızdır. Bu yüzden başarı referansıyla objektivizme kanıt üretmek ve başarısızın za-

ten “irrasyonel” olduğunu söylemek sadece kendini doğrulayan bir iddiadır. Kimseye ihtiyacı olmayan Rand bireyleri kendisinin iddia ettiği gibi gerçek bireyleri temsil ediyorlarsa onları niye etrafta görmüyoruz? Etmiyorlarsa ettiklerine dayalı bir felsefeyi niye kabulleniyoruz? Objektivist olmayanlar da insan toplumuna aynı faydayı sağlayabiliyorsa, mutlu ve başarılı olabiliyorlarsa objektivizm, *yeni bir psikoterapi yöntemi olmak* dışında, ne işe yarar?

III. Şiddet ve Rand

i) Meşru Şiddet Düşüncesi ve Boşluklar

Prensip olarak Rand’ı şiddet ve savaş yanlısı sayamayız. “Savaşın kökleri-The Roots of War” makalesinde o, tasarladığı “özgür” ülke için savaşı mümkün görmemektedir, çünkü özgür bir ülke vatandaşların mallarını yağmalayıp huzursuzluğa sebep olmaz, bu mallar bitince başka ülkelere saldırmaz, bunları yapmak isterse zaten anayasal sınırlarla karşılaşır. Bu “ideal” görüşü geçerli kabul edebiliriz, ama gene de burada “özgür” ve “özgür” olmayan ülkelerin bir arada olduğu günümüzdeki (ve muhtemelen sonsuza kadar sürecek) “realiteye” ilişkin ipucu bulunmamaktadır ve görüş referans alınmak için fazla “geneldir”. Rand bazı metinlerde de henüz dünyada diğer bir ülkeyi işgal etme hakkını kullanabilecek kadar “özgür” bir ülke olmadığını belirtmektedir. Oysa ellerinden gelse başka ülkeleri sudan sebeplerle de olsa işgal etmek isteyen insanlar vardır ve hep olacaktır. Rand’ın bakışıysa işgali bir “derece” meselesine indirgemektedir, ve bu dereceyi ölçerken yanlıgılar yapılabilir. Sonuçta “Bizim ülkemiz özgürdür, şu ülke ise değildir.” diyecek saldırgan eğilimli bir seçmen kitlesi savaş isteyen partiye oy verirken haklı olup olmadıklarını Rand’a sormayacaktır.

Üstelik işgalin kendisi “ahlaki yanlışlık”tır: Bir dükkanın camı, camcı onu değiştirirken kırılırsa camcının sadece yeni bir cam takması sorunu çözer, ama aynı camı sokaktan geçen biri aniden bir tuğla atarak kırarsa bu emniyet ortamını suistimal etmektir ve bu durumda camın bedeli tazminatla karşılanacağı gibi ayrıca da ceza gerekir, çünkü cam kıran sadece kendi kişisel inisiyatifiyle, otonom biçimde eyleme geçip korku ve riskten doğan maliyet olasılığını habersiz dükkan sahibine, onun isteği dışında yüklemektedir ve bunun kendisi “ihlaldir”. Örnekler çoğaltılabilir, mesela arkadaşımızın yüzme öğrenmesini istediğimizde onu yüksekte aniden suya itmeye hakkımız olup olmadığı gibi. Ya da bir apartmanda komşuların kendiliklerinden başka bir daireyi basıp, evin babasını dövüp dışarı atma hakkı var mıdır? Peki ya “Ama adam ailesine kötü davranıyordu, hem sarhoş kumarbazın tekiydi” diyorlarsa. Rand’a göre “Oldu, o zaman tamam” dememiz gerekir, ama bir şartla: Eşine yeni bir koca, çocuklarına iyi bir baba olacak düzgün bir adamı da getirdiklerinden emin olmalıyız, kadın gene yanlış birisini bulmasın şimdi.

Özgürleştirmek üzere işgal etme hakkı bu yüzden tartışmalıdır: Bir halk diktatörlükle de yönetilse bir başka ülkeye seçeneksizce güvenmek ve kendi kaderini başkasının insafına bırakmaya zorlanmak istemeyebilir, işgale de Irak’taki gibi direnebilir. ABD kaynaklarına göre sayıları 100 bini aşan sivil Iraklı ölmüştür (John Hop-

kins üniversitesinin araştırmasına dayalı haber için: Elisabeth Rosenthal, “International Herald Tribune”, 29 Ekim 2004), bunlar demokrasi şehidi midir, yoksa “direnmeselerdi ama, güvenselerdi” diyebiliriz de “özgürlük getiricisinin” bunda bir suçu yok mudur?

ii) Epistemolojik Bir Hata ve Sonuçları

Rand bir işgalin haklılığına karar verme sorununun rölatif doğasını bilmektedir; asıl sorun kendisinin “rasyonel” birilerinin işgale ilişkin değişik görüşler arasında doğrusunun hangisi olduğuna karar verebilme kapasitesinin varlığına “neden” inandığıdır. İnanmaktadır, çünkü Rand kendisini de içeren bir grubun üstünlüğüne ve doğruyu bildiğinin “farkındalığına” da sahip olabileceğine inanmaktadır, “objektivizm” de ismini buradan almaktadır. O kadar ki felsefi makalelerinin neredeyse tamamı epistemolojik anlamda “kesin bilgiye” ulaşmanın mümkün olmadığını iddia edenlerin mistik görüşlerin etkisinde kaldığı ve realiteyi anlayamayacakları gibi iddialara ayrılmıştır. Gerçek elbette tektir, ama o tek gerçek ilk bakışta ayırt edilemez ve Rand’ın aksine insanların bir çoğu, farklı görüşlerin sebebini farklı “miktarlarda” zekaya değil, farklı hayat tecrübelerinden edinilen farklı izlenimlere yorarlar. Herkes serbest bir ortamda, bolca konuşabildiğinde deneyim ve yorumlarını rahatça anlatma fırsatı bulduğunda diğer görüştekileri ikna edebileceğine samimiyetle inanır, ama aklın sınırlarını bilen birisi görüşlerine “özel” bir bağlılık duymaz ve ikna edilmeye de zihnen açıktır. Ama Rand “rasyonel” bireylerinin bunlara ihtiyacı yoktur, çünkü onlar “objektif gerçeği” doğrudan (fizikötesi bir seziiyle) algılayabilmektedir ve otonom hareket edebilirler, algılanan gerçekliğin varolanla örtüştüğü bir anda yaşar ve realiteyi çözümlerken yanılmazlar. Anlaşılan Nietzsche’nin “öldürdüğü” tanrının mirasının birazı da Zerdüşt’ün bu küçük kardeşlerine kalmıştır.

Doğruyu bildiğinin farkındalığını hisseden kişinin bir mantıksal sonuç olarak başkalarının sınırlarında kendini frenlemesi de anlamsız olacaktır. Bu terminolojinin aynı “objektif gerçeği” görmeyenleri aşağılama ve sonrasında özgürleştirme hakkıyla sonuçlanması doğaldır. Rand’ın takipçilerinin ortaya koydukları ürünlerde bu bakış açısının tehlikesi daha da belirgindir.

[Nobel komitesi]... 1994 ödülünü de kendi insanlarına despotik bir rejim empoze eden ve İsrail’in özgür vatandaşlarına karşı katilce bir savaş başlatan Filistin yönetiminin vahşi [bruta] diktatörü Yaser Arafat’a verdi.

(Andrew Bernstein (kıdemli ARI yazarı), ‘The Nobel Peace Prize Should Go To Those Who Really Support Peace-Nobel barış ödüllü barış gerçekten destekleyenlere gilmeli.’, 2002)

*****

Saddam gitmezse Amerika her zamankinden de daha güçsüz duruma düşecek ve dış politikamız da daha çok bir şakaya dönüşecektir. Ortadoğu’ya çok ciddi olarak bir hava saldırısı gerekmektedir. Saddam Hüseyin’e sadece bazı taburlarının yerini değiştirecek bir kaç küçük misillik bir gözdağı vermek için değil, bize karşı terörist savaşı her gün besleyen bir ülkeye, İran’a, aniden topyekün saldırabilmek için.

Amerikanın Orta Doğudaki çıkarlarına en öncelikli tehdit İrandır, Irak değil; ve bu, İran petrol yataklarımıza 1950'lerde el koyduğundan beri böyledir. İran dünyanın her yerindeki uluslararası terörizmin baş sponsoru olarak Amerikan vatandaşlarına yapılan ölümcül saldırıların en büyük sorumlusudur. Bu sebeplerden İran kanlı cezasını tamamen hak etmektedir. (Leonard Peikoff, "Iraq: The Wrong War-Yanlış savaş:Irak", 1997)

Liberal bir derginin bir kaç önceki sayısında Rand'ın takipçisi yapımcılar tarafından hazırlanan South Park çizgi filmi kapak konusuydu. South Park'ın bir kaç yıl önce tüm dünyada gösterime giren ilk uzun metrajlı filmini hatırlayın. Bu filmde Saddam Hüseyin şeytanın cehennemde yaşayan biseksüel sevgilisi ve ortağı olarak gösteriliyordu, aşırı küçük düşürücü, aşağılayıcı nitelikteki filmde dünyayı ele geçirmek için şeytanı kullanan Saddam, ABD ordusu ve şeytanın yardımıyla ait olduğu cehenneme geri gönderiliyordu. "Tuhaf" bir tesadüf ABD'nin "Free Iraq-Irak'ı özgürleştirme" adlı operasyonundan sonra sıradaki ülkenin isminin tüm dünyada merak edildiği sırada, yani geçtiğimiz aylarda gerçekleşti. Aynı yapımcılar bu sefer kuklalarla çekilmiş, fakat ilkiyle bağıni hissettiren "Team America-World Police" adlı bir başka filmi sürdü vizyona. Film küresel terörle savaşan bir özel timin "komik" macerasını anlatıyor: Kuzey Kore lideri Kim Yong İl, saf BM silah denetçisi Hans Blix'i köpekbalıklarına yem edip dünyayı ele geçirme planını sonunda devreye sokan bir tür "başkötü"dür ve Paris'te kitle imha silahlarıyla eylem yapan "Çeçen teröristlere" silah satmaktadır. Filmde Irak savaşı dolayısıyla Bush'un dış politikasını eleştiren aktör Sean Penn, ve yönetmen Michael Moore gibi Hollywood ünlüleriyle alay ediliyor, Matt Damon başta, muhalif Amerikalı oyuncu ve entelektüeller Kim Yong İl'in gizli ajanları olarak gösteriliyor. Zafer ABD'nin olurken öldürülen Kim Yong İl'in cesedinin ağzından dev bir "hamamböceği" çıkıyor, isimleri açıkça verilen işbirlikçi aktörlerin kafaları "komik bir şeymiş gibi" koparılıyor, kendileri kanlar içinde vahşice katlediliyor ya da hayvanlara yem oluyor. Teröristler görüldüğünde fonda korku müziği olarak Türkçe mevlit duyulması da cabası.

Bu tip örneklerin, veya "Irak'ı özgürleştirme" operasyonunun Rand'ı bağlayacağına itiraz edilip, bunun Eichmann'ın katliamından Kant'ı sorumlu tutmak (!) olacağı söylenebilir, gerçekten de kötü sonuçlara yol açan bir uygulamanın o uygulamanın teorisinden doğru çıkarsandığı kontrol edilmelidir, yoksa suçlamalar sırf suçlama oldukları için doğrulaştır ve bir totoloji doğar. Üstelik Rand'ın ölümünden bu yana uzun zaman geçmiştir ve entelektüel liderinden yoksun kalan her grup gibi onun takipçilerinin de yeni bir şey üretememesi, o civarda esen her rüzgarla savrulmaları ve bu arada, görüldüğü kadarıyla, neoconlara "iliştirilmiş" bir Musevi lobisine dönüşmüş olmaları ırkçılığı lanetleyen bir kişinin doğrudan suçu sayılmayabilir. Ne yazık ki Rand'ın düşüncelerinde bu sürüklenişe imkan veren yollar görüldüğü gibi açıktır. Üstelik "kesin" bilgiye ulaşmanın mümkün olduğu üzerine bunca yazı yazmış birisinin görüşlerinin bizzat yetiştirdiği insanlarca yanlış anlaşılabilirliğini iddia etmemiz, ve bu apoloji uğruna kılı kırk yarmamız için de sebep yoktur. Çünkü kendisi de (Rand'ın yazılarını sembolist şiire dönüştürecek bir savunmanın kendisini herhalde

yerinden hortlatacağı bir yana) “Her felsefe ortalama uygulayıcısı kadar doğrudur.” şeklindeki açıkça yanlış “pragmatizm mottosu”nu yazılarında bizzat savunmaktadır. Bu yüzden “Operation Free Iraq”ı uygulayan W. Bush, Neocon’lar ve kendi ulusal çıkarları için paranoyaklaşan cumhuriyetçi ABD seçmenini bilinçsiz, cumhuriyetçilerin fiili propaganda bakanlığı gibi çalışan objektivistleriyse bilinçli “ortalama uygulayıcılar” kabul edebiliriz pekala, öyledir de. (Musevilerle ilgili komplo teorilerinden haklı olarak nefret eden okuyucuyu rahatlatacak yeni bir örnek: Bir başka ”ortalama uygulayıcı”, liberteryen, aşırı Amerikan milliyetçisi ve koyu hristiyan olan Timothy McVeigh da bir Ayn Rand hayranıydı (Esquire, mayıs 2001). Oklahoma bombacısı olarak tanınan McVeigh üyesi olduğu David Koresh tarikatının bir çiftlikte kendilerini yakmak yoluyla intihar etmesini gerçekçi bulmadı, aslında onları devletin yaktığı ve intihar süsü verdiği düşüncesinden hareket edip devletten intikam almak için bir Federal kamu binasına patlayıcı dolu bir kamyonet bırakarak 168 kişinin ölümüne sebep oldu.)

IV. Kant’a Bakışının Işığında Rand’ın Etik ve Politik Teorisi

i) İrrasyonel’in Varoluş Sebebi Olarak Kant

Ayn Rand’ın önem verdiği bir başka konu da ancak topluma fayda sağladığında bir değer ifade eden birey düşüncesinin “olumlu” çağrışımıyla mücadele etme gereğidir. Bu çağrışımı doğru varsayan birey Rand’a göre kendini, sürekli vicdani baskı yüzünden tamamlanmamış hisseden, hoşnutsuz, özgüveniz birisine dönüşür. Yetersizlik hissi onu, değeri kendi yerine toplumun takdirinde aramaya yöneltecektir, bundan ötürü de kişi, mutluluğu, hayatını başkalarına adamakta arayan, ömrünü ve elde etmesi mümkün gerçek güzellikleri kendisine yönelen beklentiler uğruna “feda eden” bir “irrasyonele” dönüşecektir. Bitkin düşeceği halde sahte bir mutlulukla, hüznle kendini kandıracaktır, öyle ki zamanla insanlara yaklaşımı da onları mutlu etmekten “acılarını paylaşmaya” dönüşecektir. Özetle, ancak kendine değer veren bir insan güzeli ve hoş, değerliyi ve anlamlıyı öyle olmayandan ayırt edebilir, sevinci ve mutluluğu gerçekten hissedebilir. Herhalde Rand’ın bu konudaki düşüncelerinin en hoş özeti şu cümlesidir: “Seni seviyorum diyebilmek için önce “Ben” demek gerekir.”

Fakat Rand’ın bu mükemmel psikolojik çözümlemesinin felsefi düzleme tercümesinde tuhaf bir sorun belirmiştir. Çünkü Rand’a göre “irrasyonel” davranışın sebebi “bireysel tercihe” değil “irrasyonelin” üzerindeki felsefi etkiye dayalıdır, (“irrasyonellerin” bireysel tercihleri olmadığını, sadece ortama göre davranan kabuklar olduğunu hatırlayın) ve örnekteki özgüvensizliğe sebep olan etkinin sorumlusu “irrasyonellerin” erdemli bir yaşam reçetesine sahip olmasını engelleyen Kant ve onun “görev ahlakı” kavramıdır. Bu yüzden Rand bu ahlakı eleştirmeye başlamıştır. Yazılarında gözlenen, Aristo’dan esinlenen Rand’ın onun döneminden bu yana devlet, ahlak, birey, kamusal alan, hukuk gibi kavramların geçirdiği değişimleri dikkate almayarak bir tür tarihsel anakronizme kapıldığı ve büyük oranda yanlış anlamaya da-

yalı bir Kant görüşü oluşturduğudur.

Bir örnek olarak Rand'ın "İhtiyacımız Olan Felsefe'deki "Görev mi? Nedensellik mi?" makalesi ele alınabilir. Makalede "Görev ahlakı" olgusuna bir açıklama getirmek üzere "görev" kelimesinin Webster's ve Random house sözlüklerindeki kelime anlamını (?) aktaran Rand bu kelimenin mistikler ve Immanuel Kant tarafından bir "anti-kavram" olarak işlev görmek üzere uydurulup dile sokulduğu şeklindeki, herhalde mecazi, komplo teorisiyle devam etmektedir. Kant'ın teorilerini "en aşağı seviyede mistisizm" olmakla suçlayan Rand'a göre bu ahlak anlayışı sebeplerden değil görevden bahsettiğine göre sorgusuz itaate dayanıyor olmalıdır, çünkü "görev", nedensiz emirler için kullanılan bir kelimedir. Oysa erdemli bir insan nedenini bildiği amaçlar için çalışmalıdır. Rand'a göre Kant'ın düşüncelerinin yüzyıllara ve tüm dünya fikir hayatına çok büyük etkide bulunmasını da insanların korkuları, boş vermişliği gibi psikolojik faktörler ve tabii "irrasyonellikleri" (!) ile açıklamak mümkündür.

ii) Kant Etiğinin Kısa Bir Özeti

Aristo, çağdaşları gibi, "erdem"ın üzerine bu kadar, kavram aynı zamanda bir yönetici vasfı olduğu için düşmüştü, ona göre rejim ne olursa olsun onu iyi yapacak tek şey "erdemli hükümdardı". Kant'sa, "modern devlet"ın filiz verdiği çağda yaşıyordu ve bu da hükümdardan bağımsız soyut bir hukukun ortaya çıkması demekti, ve o bundan ötürü insan davranışındaki "ahlakı" "hukuk devleti" kavramına bir içerik kazandırmak ve "adalet"e meşru temeller oluşturmak için incelemişti, çabaları da bundan bağımsız düşünülemez. Hukuk sadece bir arada yaşayan insanlara gerekir; ve Kant, hedeflere doğru sıralı pozitif eylemlerle adım adım takip edilen özel ve somut mutluluk tarifnameleri değil, herhangi bir filin ahlakiliğini anlamamıza yardım eden bir test geliştirmiştir. Bu test özel bir davranışı empoze etmez, dolayısıyla, kim yaparsa yapsın bir insana zarar veren her davranışı yasaklarken, kim yaparsa yapsın bir insana zarar vermeyen her davranışı serbest bırakır. Bu genel niteliğinden ötürü test, kendisinden hukuk anlayışı türetilmeye uygundur, çünkü bir tarifnameyi ve onun sınırlarındaki davranışları değil, bireyin diğerleriyle ilişkilerinin, nitelik fark etmeksizin, tümünü değerlendirebilmemizi sağlar. "Zarar verme" gayri ahlaki durumunu tespit amaçlıdır ve insanın kendisine zarar vermesi (intihtar gibi) istisnai bir durum olduğundan, testin büyük oranda türetiliş amacına uygun, yani hukukla ve insanlar arası eylemlerle ilgili olduğunu söylemek doğrudur. Mesela Robinson Crusoe'nun uyması gereken bir hukuk veya kanun olmadığından "adadan nasıl kurtulacağı" da Kant'ın tanımladığı ahlak alanına ait bir soru değildir.

Kant meşru bir hukuk türetebilmek için ahlakı tanımlamak istiyordu: "İnsan bilincinin bir kimliğe sahip olduğu" yani insanın olaylara, kişisel maddi çıkarlar, tutkular, zaafı vs sebebiyle kendisi açısından tarafı yaklaşmaya eğilimli olduğundan hareketle sosyal davranışın doğruluğunu standart bir kritere, yani test dediğimiz şeye, bağlamaya çalıştı. Çünkü böyle bir kriter yoksa kişinin bir başkasının hakkını ihlal etmeyi meşru göstermeye çalışması mümkündür. Bu yüzden bir davranışın doğruluğuna onu sadece kendi açımızdan değerlendirerek karar veremeyiz. Kendimizi kat-

şıdakinin ve diğer muhatapların yerine koyabilmemiz ve dışarıdan bir gözle de bakabilmemiz gerekir. Ancak kendi taraflı bilincimize bile mesafe koyabilirsek zihinsel serbestliğe ve açık görüşe ulaşabileceğimizi söyleyen Kant bu ideal aşamada şunu sormamızı ister: “Yapmak üzere olduğum şeyi herkes de böyle benim gibi yaparsa nasıl bir sonuç doğar?” Verilen cevaba göre de o fiilin “ahlaki” niteliğine karar veririz ve Kant’a göre buna bir kez karar verince artık sonuç ne olursa olsun öyle yapmak bizim için bir vicdani “göreve” dönüşür. Bu anlamda çıkarımıza olan davranış bazen ahlaklı, bazense ahlaklıdır, ama benliğimiz bizi her durumda kendi çıkarımızı kollamaya itecek ve ahlak dışılıklara aldırılmamız için de bahaneler üretecektir. *Oysa Kant’a göre özgür irade canımız öyle istediğinde çıkarlarımızdan bağımsız karar alabilmemizdir* (çatışmayı görmek için bkz.: II-i’de yeralan Rand’ın “özgürlük” tanımı); ve hepimizin iradesi de özgürdür; yani aslında bahaneleri ayıklayabilir, onların doğruluklarını ölçebiliriz; bu da bizi davranışlarımızın eksiksiz sorumlusu haline getirir. Kısacası rüşvet almak ahlaksızlıksa başka kaç kişinin rüşvet aldığı, devletin memurlarına ne kadar az maaş verdiği, rüşvetin miktarı gibi konular sorumluluğumuzu ortadan kaldırmaz. Çünkü fiilin kendisi yanlıştır, verdiği zarar ne olursa olsun bu davranışı göstermek amaçlarımız için başkalarını araçlaştırmaktan çekinmediğimizin dışavurumudur, oysa insan araç değil, *bizzat bir amaç, kendinde bir değer ve sondur*, başkalarının amaçları için araçlaştırılması o anki zararı ne olursa olsun şartsız, her zaman aynı derecede büyük bir ahlaksızlıktır.

Aslında hepimiz adaleti temsil eden insan figürü heykellerin gözünün bağlı olduğunu fark etmişizdir, ahlaksızlığı kast eden “Herkes şöyle de iş kendine gelince niye başka türlü.” gibi sözler de duyarız, ya da “Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.” ilkesini. Kant’ın yaptığı hiç yoktan bir ahlak icat edip onun yararlarını “pazarlamak” değil, zaten mevcut bir ahlak anlayışını hukuka temel oluşturmak üzere formüle etmektir, o kadar ki Kant’ın adını duymamış bir çok okuyucu için bile onun bu tanımlarında yeni hiç bir şey yoktur. Kant, özel çıkarlardan bağımsız, ama genel anlamda herkesin hak ve çıkarlarını koruyan şu soyut ideal ilkeye kategorik imperatif dedi: “Öyle bir ilkeye göre davran ki, aynı anda o ilkeye göre davranmak bütün insanlar için kural olabilsin.” Elbette davranışlarının ahlakiliğini bu ilkeye göre test eden kişinin bazen kendi kısa vadeli çıkarlarından vazgeçmesi gerekir, öte yandan *başkalarından da kendi hakları için saygı görmeyi isteyebilecektir ve uzun vadede asıl kazançlı çıkan da gene kendisi* olacaktır. Bu başlangıçtan sonra bir birey bir çoğunluk için feda edilemez, çünkü bir çoğunluğun hiç bir üyesi tek tek kendisinin feda edilmesini kabul etmeyeceğinden başkasının feda edilmesini de herhangi bir fayda uğruna haklı biçimde talep edemez. Ve bir çoğunluk kendisinde olmayan bir yetkiyi de devlete devredemeyeceğinden bireyin yapması gayri ahlaki olan fiili devlet de yapamaz. Sonuçta devlet bireysel hakların başladığı yerde sınırlandırılmış, hukuk devleti (Rechtsstaat) ortaya çıkmış olur. Kant böyle meşru bir bireyci ahlak olmadığında, toplumun birilerinin acıları pahasına baştan düzenlenmesini isteyebilecek ve faydacı argümanlarla yapısı gereği ele geçirmek üzere doğrudan iktidara saldıracak “saf akıl” (reinen vernunft) yanlısı rasyonalist dalganın yükselişini ve bu yükselişin gelecekte do-

ğuracağı nihilist tepkiselliğin ipuçlarını fark etmişti; var olan, işe yarayan, fakat meşruiyeti üzerinde geçmişte düşünülmemiş bir ahlakı haklılaştırmak için yaptığı bu bilinçli müdahaleyle, insan özgürlüğüne bir zırh giydirmek, *kendi başına bir amaç* olan insanın başkalarının faydaları cinsinden ölçülüp değiştirilebilmesini, faydalara feda edilmesini ahlak-dışı kılmak, ve sadece gücün zorbaca meşruiyetiyle yönetilecek bir egemen devleti “hükümdarın erdemine” bağlı umutlarla değil, olması gerektiği gibi hukukla sınırlamak için gerekli adımı attı. Çünkü “geleneksel” anlamda “hak” olan şeyleri, “geleneklerin” yararsız olduğuna inanılan bir çağda “omlet yapmak için yumurta kırmaktan kaçınmayacak” insanlara karşı da savunabilmek gerekiyordu. Eğer korumak ve sistematığe oturtmak istediği haklar ve ahlak gerçekten lüzumsuz olsaydı elbette iç tutarlılığı ve mantığı olan “rasyonel” ilkelere ulaşamayacaktı, ama ulaşabildiği içindir ki “üstün” insanların faydasına sırtımızda taş taşımıyoruz. (Ne yazık ki tutkusuyla Rand’ın hayranlığını kazanan Petro’nun askerleri bunu görececek yıllarda doğacak kadar şanslı değildiler.)

iii) Rand Etiğinin Kısa Bir Özeti

Rand ise bir tür “doğal hukuk” anlayışını savunmaktadır ve “hak” olgusunun tanımından değil bireyden başlamıştır. İnsan bilinciyle (egosuyla) doğar ve bilinci onu kendi çıkarlarına, kendi amaçlarına yöneltir, özgür (=rasyonel) insan bu gerçeği anlamış ve ters yöndeki tüm zihinsel etkilerden arınmış kişidir. Dolayısıyla onun tanımladığı “ahlak” insanı kendi amacına (man’s own sake) doğruca götüren davranış setine denir. İnsan aklını kullanmalı ve daha iyisini bulmak için yollar aramalıdır, bu motivasyona sahip olmak “erdem”dir. Bu anlamda Rand, Kant’ın ilgilenmediği Robinson Crusoe ile ilgilenir. Robinson adada bir an önce ateş yakmalı ve üstünü kurutmalı, yiyecek bulmalı ve acilen geceyi geçirmek için bir barınak yapmalıdır. Ertesi gün bu çalışmalarını ilerletmeli, ayrıca kurtulmak için bir sal çakmaya da başlamalıdır. Yaşama değer veren “rasyonel” insan” kendini kurtarmak için gerekeni yapmalıdır, aklını kullanmak yerine umutsuzlukla sızlanmak ve ölümü beklemek, geçecek bir gemiden medet ummak erdemsizliktir. Rand’a göre en yüce ahlak insanın yaşamını sürdürmek (man’s own survival) için çabalamasıdır. Bu anlayışın devlet yapısına ilişkin görüşleriyle doğrudan bir bağlantısı ise yoktur. Mesela Howard Roark kendisine karışılmasını istemeyen, mutluluğu için neye ulaşması gerektiğini, doğal haklarını ve neyin “doğal hak ihlali” olacağını bilerek doğmuş, bunlara da uyan tipik bir Rand bireyidir, adı konmamış anarşizan bir New York’ta kendi yolunda gitmektedir, olaylar onu kendini “irrasyonellerden” koruma noktasına getirebilir ve buna da muktedirdir. Öte yandan kendisini, sağladığı yararları göstererek topluma karşı savunacak, ve irrasyonellerin” çekemezliğinden ve asalaklığından koruyacak bir devlet de gerekmektedir. Yani Roark kendisini faydacı açıdan meşrulaştıracak bir devlete ihtiyaç duymakta, ihtiyacı bittikten sonra da işine geri dönmektedir (Hayatın kaynağı, Plato yay., özellikle son mahkeme monologu). Ahlakta değil, “rasyonel” Rand bireyinin linç edilmeme kaygısından türetilmiş bir devlettir bu. (Rand’ın açıktan söylemediği, ama “Galt Kovuğu” örneğinde görülen, anarşist ütopyası herkes Roark olsa devlete

ihtiyaç olmayacağı, yani devlet ihtiyacının ancak herkes Roark gibi doğmamışsa ve insanın sonradan Roark'a benzemesi mümkün değilse ortaya çıkacaktır.)

iii) Rand Etiğindeki Sorunlar, Yanlış Anlamalar ve Sebepleri

Doğal hakları “erdemden”, faydaları ise “realiteden” (adını koymaktan kaçınmakla birlikte ampirik gözlemlerden) çıkarsayan Rand insanlar arasında yaptığı sınıflandırmadan ötürü “doğal hakların” toplum nezdinde meşrulaştırılması için başka ahlak anlayışlarından faydalanmış, çoğunlukla da kendisinin inanmadığını çeşitli metinlerde deklare ettiği faydacılığı koymuş, gerçek meşrulaştırıcı sebebin eksikliğini ise, varolan “objektif realiteyi” görebilen-göremeyen ayırımını ortaya atarak kamufle etmiştir. Ki tanrının olmadığı bu etikte varlığı sadece kişinin kendi algısına dayanan seküler doğal hakları meşrulaştırmayıp faydacılığı öne sürmesinde şaşılacak bir yön de yoktur. Ama eğer Rand “hak” olan şeylerin niye diğer insanlar için de “hak” olduğunu onların kabulleneceği biçimde meşrulaştırmayı ödünç argümanlara bırakmak ve buradan sonra da bu ispatı “verili” alıp konu üzerinde kesinlikle düşünmemek yerine sorunun üzerine gitseydi hak vermeyecektiye bile Kant’ın ne yapmaya çalıştığı gözünde bir anda canlanacaktı. Çünkü Kant’ın yaptığı böyle bir “hak” rasyonalizasyonudur. “Tiyatrodaki oyunu seyretmek için ayağa kalkma, çünkü sen de arkada olabiliydin, zaten önündeki de ayağa kalkarsa eline de hiç bir şey geçmeyecek” gibi. Mesela bir minibüste arkadan gelen parayı öne uzatmalı mıyız? Kant’a göre öndeyken arkadakilerin parasını şoföre uzatmayı reddeden kişinin “görevi” arkada olduğunda da öne yürüyüp parayı kendi uzatmaktır. Eğer arkadayken başkalarından ricacı oluyorsa o zaman da “görevi”, önde olduğunda da gelen paraları şoföre ulaştırmaktır. Seçim bize aittir, ama bu iki tercihten birine değil de hep “oturduğu yere göre” davranan kişi “ahlaksızdır”, çünkü başkalarını kendi amaçlarına hizmet ettiriyor ve onları kullanıyordu. Kant’ın şematik ve “içeriksiz” ahlakı bize (mesela daha çok fayda uğruna) bu iki tercihten birini değil, sadece tutarlılığı, başkalarını kendi amaçlarımız için araçlaştırmamamızı ve “adaleti” empoze eder, ve şemaya uyduğu sürece faydamızı arttıran hamleler düşünmek bize bırakılmıştır. Diğer bir deyişle Kantien şemaya uygun sosyal demokrat veya liberteryen içerikler ayrı ayrı üretilebilir. Mesela söz konusu şemaya uyan fedakarlıklar gerektiren bir tür “faydacılıkla” birlikte işlenmesine rağmen (ki bu uzun ve ayrı bir sadet) John Rawls’un “Bir adalet teorisi” kitabında yaptığı bunun bir örneğidir (Rand, Kant’a katılsa, fakat sadece John Rawls’a karşı olsaydı itirazlarının tutarlılığı ve anlamı büyük olurdu). *Bir örnek olarak “Hiç kimse için kendimden fedakarlık yapmayacağım ve kimseden de beklemeyeceğim.” diyen birisinin de “Kantçı bir liberteryen” diye anılması yerindedir.*

Olguları o an minibüsün önünde olduğumuz fiili durumuna değil, her yerde olabileceğimiz bir ideal soyut duruma göre değerlendirmemizi isteyen Kant ulaştığımız yargılara kategorik zorunluluk (=imperatif) demekte ve onlara sonradan işimize gelen doğrultuda ihanet etmemeyi de bir “görev” anlamında bize yüklemektedir (çünkü kısa vadede çıkarımıza olmayan bu eylem ancak bu kelimeyle ifade edilebilir). Kahramansı bir ideal bireyin kendi amaçlarına ulaşması için gerekli “hipotetik

imperatiflerden” oluşan bireysel reçeteyi “ahlak” adıyla anan Rand ise “ahlak” kelimesini Kant’ın soyut ve ideal ilkeleri kast eden “kategorik imperatiflere uyma görevi” için kullandığını anlamamakta ve hatta ikisini birbirine karıştırmaktadır. Kendisi böyle bir sınıflandırma yapmadığı gibi Kant’ın yaptığını fark ettiği de şüphelidir, aşağıdaki paragraftan da anlaşılabilirliği gibi:

Deontolojik (görev merkezli) ahlak teorisi ahlak prensiplerini reçete halinde yazılmış bir “görevler” listesine sınırlar ve ahlakın gerçek problemler ve insanın varoluşuna dair endişeler için herhangi bir şekilde uygulanmasını engelleyerek, insan hayatının geri kalanını herhangi bir ahlak rehberliğinden yoksun bırakır. Çalışma meslek hayatı, hırs, sevgi, arkadaşlık, zevk, mutluluk, değerler (peşlerinden görevler olarak koşulmadıkça) bu teorilerce ahlaksız olarak yani ahlak alanının dışında görülmüştür. Eğer böyleyse, bu durumda bir insan hangi standarda göre günlük tercihlerini yapacak veya hayatının akışını yönlendirecektir? (İhtiyacımız olan Felsefe, Görev mi nedensellik mi?, 1974)

Görüldüğü gibi Rand, ahlak derken kast ettiklerinin Kant’inkilerle örtüşmediğini ve reçetelerinin dışarıda bırakıldığını bir şekilde sezmede, bunu anlamlandırılmayıp ahlak kelimesinin iş hayatı, hırs, sevgi vs’yi de kast ederken kullanılmamasını yadırgamaktadır. Yani Rand’a göre Kant’ın “suçu” insanlar arası hukukla uğraşması, ama “hangi standarda göre günlük tercihlerimizi yapıp hayatımızın akışını yönlendireceğimizi” bizlere öğretmemesidir. İşin ilginç Rand’ın “doğru bireysel yaşam”ı anlatan bir ahlak üretilmemişse insanları, bunu bilemeyen çaresiz varlıklar olarak görmesi ve, herhalde “Aristo mantığı” denilen şeyin etkisiyle, Kant ahlakına uyan bireyi bir otoriteden yemek yeme görev emri gelene, veya açlıktan ölene dek ayakta kıpırdamadan dikilen kişi sanmasıdır.

Kısacası Kant’ın “ahlakı” genel, soyut ve ideal bir amaç olarak bireysel değerden ve “kullanılmama”dan türetmesi Rand’ın iddia ettiği gibi “kolektivizm” veya “mistisizm” değildir. Bunu böyle algılayıp özel mülkiyeti savunan ve devleti hukukla sınırlandırmanın ilk gerçekçi temellerini atan kişiyi Rand’ın yaptığı gibi Sovyetlerden, Nazilerden vs. sorumlu tutabilmek için Kant’tan herhangi bir şey anlamamış olmak şarttır. Bunun en komik göstergesi de şu olsa gerek: Rand objektivizmin “kesin karşıtı” ilan ettiği Kantien düşünceden kısmen etkilenmiş Hayek’in “Kölelik yolu’nu” bile “yazılmış en şeytani kitap” diye nitelemektedir, ama tüm bunlardan sonra John Galt, Atlas Vazgeçti’de karşımıza bir “kategorik imperatifle” çıkmaktadır. “*I shall live for no man, and I shall ask for no man to live for me-Asla başkaları için yaşamayacağım ve kimseden benim için yaşamasını istemeyeceğim.*” Bir “rasyonel” Rand karakterinin başkaları için yaşamak istememesi çok yerinde, peki bu cümle aynı anda herkesin kabul edilmesi ve doğrultusunda kendisine göre yaşaması gereken kategorik bir “düsturu” ifade etmiyorsa, bayan Rand, herkes bu düstura göre yaşamadığında ortaya çıkacak, “irrasyonellerin rasyonelleri kullanmasına izin veren bir asalaklık toplumunun” ilişkideki araştırma asimetrisinden ötürü çökeceğini anlatan bin küsür sayfalık bir romanı niye yazıyor? (Öte yandan rasyonel bir insan kendisi için fedakarlık yapılmasını niye istemesin, başkası söylese Rand’ın “mistik” ya da “şeytani” yaftası yapıştırma-

yacağı bir açıklama getirerek böyle bir genelleme yapılabilir mi?)

Çıkarılacak izlenim objektivizmin Kantien düşünce ile “özde aynı” olduğu, fakat Rand’ın “bir başkasının kontekstini anlamaya önem vermediğinden ötürü” bunu fark edemediği olmamalıdır, çünkü önem verseydi de Rand zaten “rasyoneller” için bir tür “vahyedilmiş ahlak” (=“revealed ethics”; ilahilik içermeyen bir anlamda, doğrudan edinilmiş, fakat öğrenilmemiş; bu terimi D. Gürpınar’a borçluyum.) anlayışı ile başlamaktadır ve “irrasyonellerin” bu ahlaka bakışları onun bireylerinin kendi tutkularına gemlemeleri için bir sebep değildir, yani evrenselleştirilebilen ahlaki ilkelerle bu tip bir ahlak bağdaşamaz. Ama eğer, Rand, Kant’la tamamen çelişiyor olsaydı (tıpkı Nietzsche’nin Kant’la çeliştiği gibi), o zaman da Howard Roark mahkemenin vereceği kararlara diğer insanların uymasını gerektiren meşruiyete “zorunlu” bir ihtiyaç duymaz ve mahkeme binasını daha dava öncesinde patlatırdı. Yani Rand, “vahyedilmiş ahlakını” çoğu zaman faydacılık, bazen de örnekteki kategorik imperatif gibi inanmadığı argümanlarla meşrulaştırarak durumu “idare ederken” aslında meşruiyet eksiklerini ve alternatif bir kanıtı olmadığını zımnen kabul etmektedir; giderme çabası olmadığına göre farkında da değildir.

Erdem ahlakının kapsadıkları gerçekte Kant’ın kendisi tarafından zaten geçerli sebeplerle “etik alanının” büyük oranda dışında klasifiye edilmiştir, fakat Rand, bir yazısında “kendi kendisinin karikatürü”, bir başkasında ise “tarihin ilk hippisi” olarak andığı Kant’ı çoğunlukla yorumcularından ikinci, hatta bazen üçüncü el okumuş (“Başlıksız Bir Mektup; İhtiyacımız Olan Felsefe-11; 1973” gibi) ve nitekim anlamadığı için bu ayrı bağlamın farkına sorumsuzca varamamıştır, işin vahimi editörleri dahil neredeyse kimse durumu anlayacak kadar Kant bilgisine sahip değildir, kimse onu uyardığı gibi felsefe tarihinin ve Almanca’nın en zor anlaşılacak yazarından yapılmış kimileri kaynaksız, kimileri yanlış çeviri bir-iki cümlelik alıntılar yüzyılları ve milyarlarca insanı kapsayan devasa genellemelere konu olmak üzere aynı yanlış argümanlarla bugün bile objektivistten objektiviste dolaşmaktadır. Cesur bazı objektivistlerin itiraf ettiği gibi bir çok objektivist Kant’tan tek satır okumasa bile (Kelley, David; *The Contested Legacy of Ayn Rand*; p.57) hakkında “tarihin en büyük şeytani” gibi sözlerle konuşmaktadır. Maalesef Rand’ın Kant’ı yanlış tanıtmış olabileceği konusunda objektivist eleştirileri, ancak 90’larda George Walsh ile birlikte başlamıştır ve bunlar da halen fazlasıyla mahçuptur.

v) Etik Boşluğun Politik Sonucu

Keşke sorun sadece “görev” kelimesine dayalı bir yanlış anlamadan ibaret olsa veya Rand’ın tüm sözleri John Galt’ın kategorik imperatifinde özetlenebilseydi... Çünkü Rand’ın görüşlerinin ne olduğuna dair bu verilerden çıkacak sonuç aleyhtedir. Doğal hakları savunan Rand mülkiyet ve kapitalizmin faydacı haklılaştırmasını reddettiği gibi Kant’çı rasyonalizasyonu da reddetmektedir. Oysa alternatifler arasında en çok fayda sağlayan sistem bunu bireyin ahlaken “meşru” (doğal olmayan) haklarını ihlal etmeden başarıyorsa bu iki şart yeterlidir, öte yandan sistem bu şartların en az birini başaramıyorsa zaten savunulmaya değer değildir. O halde her iki şartı da red-

deden, mutlaka doğal haklara dayalı yeni bir haklılaştırma isteyen biri olarak Rand'ın arayışının tek anlamı şudur: "Rasyonel Rand bireyleri", kendilerine otonom olarak tanıdıkları "doğal" (vehmedilen, ama meşru olmayan) hakları kullanabildikleri sürece hem faydacı hem de Kantçı kriterlere göre başarısız bir siyasal sistem, ya da bireysel davranış bile hala "erdemli" kabul edilebilir. Nitekim baştan beri verilen örneklerle birlikte düşünüldüğünde Rand'ın savunduğu şeyin bu olabileceği tehlikesini göstermek de zaten bu makalenin ana amacıdır.

V. Sonuçlar

Rand'ın, iddiasının bu olduğunu kabullenemeyeceklerce başvurulabilecek farklı yazıları da vardır, ama bu makalede onların eksen alınmadı: Çünkü bir yazarın görüşlerini belirleyen asıl değişkenler, ancak ana akımdan farklı doğrultudaki düşüncelerinden dışarı çekilebilir. "İnsanlara iyi davranın, ama çok kafanızı bozanın beynini mitralyözle dağıtın." diyen birisinin "aslında iyi insan" değil "aslında psikopat" olduğuna hükmetmemiz gibi. Gene de sıradışı görüşlerinin tutarlı bir çerçeve oluşturacağı varsayımından hareketle çizilmiş böyle bir profile uymayan yazıları ısrarla gösterilirse bunun tek anlamı Rand'ın tutarsızlığı olacaktır: Nietzsche'den, değiştiğini sandığı zaman bile silkinemeyeceği denli etkilenmiş, sosyalizmi meşrulaştırabileceğinden şüphelendiği her şeye mutlaka karşı çıkma zorunluluğuyla tepkiselleşmiş... Kendi argümanlarının sağlamlığına olan sınırsız güvenin verdiği kafa konforunu bozmamak için zihninde olguları basite, ideolojik-slogansal argümanlara indirgemiş... Entelektüeller arasında istediği etkiyi doğuramamasından ötürü "amerikan insanı" popülizmine kaymış ve anti-entelektüel "dobra"lıktan beslenmeye başlamış... Dobralığı ve indirgemeci tavırları, üstüne sofistike argümanlarla, ister yandaş ister karşıt, gidildiğinde patlayan... Kabullenmeme şeklindeki zihinsel direnişinin patlayışı yazı üslubunda kestirip atmalara ve tartışıp sindirmeye kapalı reddedişlere, idolsü kahramanlarla dolu romanlarında ise şiddetle karşı koyuş biçimlerine dönüşen tutarsız bir yazar... Objektivist psikolog Alan Blumenthal'in dediği gibi: "*Objektivizm Rand için bir psikoterapi sistemidir*". (Bob Wallace, "The Secret Teachings of Ayn Rand-Ayn Rand'ın gizli öğretileri", 13 Mart, 2002).

Robert Nozick, Rand'la ilgili makalesinden sonra yazacağı ve büyük liberal düşünürler arasına girmesini sağlayacak kalın eseri "Anarchy, State, and Utopia"'da Rand'ın düşüncelerine tek bir cümleyle olsun referans vermedi, tıpkı çoğu büyük filozoflar gibi ve bunlara "anlam" yüklemek yersizdir. Bir çok roman, karakterlerinin heyecanı ve konusunun sürükleyiciliğiyle insanları etkileyip çok satıyor, ama bunlardan hemen hiç birinin yazarını referans verilesi bir "büyük düşünür" kabul etmiyor; çünkü çoğu yazar para, yanlış değil ama, yetenekli birisi için basit bir amaç olduğu halde gene de kitaplarına bir düşünce bezemeyi istemiyor. Bu romancılar arasında Rand'ı farklı kılan, o çoğunluktan olmaması, kendisini mutlu ve özgüvenli yaptığına inandığı felsefeyi bize de iletme "erdemine" sahip olması; ama fazlası değil. Ve kendi yaşam amacını ondan iyi bileceğine inanan, gene de nazık bir insanın demesi gereken de şundan fazlası olmasa gerek: "Teşekkürler Bayan Rand, çok düşüncelisiniz..."